

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 3

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 604 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-martda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalendarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Адаптивный искусственный интеллект в управлении человеческими ресурсами.....	475
Хайдарова Малика Шокирджановна	
Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy mablag'lardan samarali foydalanishga xizmat qiluvchi zamonaviy va istiqbolga mo'ljallangan huquqiy asoslarning yaratilganligi to'g'risida.....	484
Xayriddinov Shuxrat Botirovich	
Investitsiya loyihalariga ta'sir qiluvchi risklarni sifat jihatdan baholash usullarining o'ziga xos xususiyatlari	488
Shaislamova Nargiza Kabilovna	
Tijorat banklari tomonidan investitsion loyihalarni kreditlash tartib va ularni takomillashtirish yo'llari.....	497
Yunusova Ozoda Anvarjon qizi	
Hududlar iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda soliq salohiyatini oshirishning nazariy jihatlari	504
E. N. Raximov	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi.....	510
Avazov Ilxom Ravshanovich	
Inson resurslarini boshqarishning innovatsion usullarini joriy etish vositalarini ishlab chiqish.....	515
Djuraeva Guzal Shavkatovna	
Agrar soha korxonalarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish.....	519
Erkinxojiyev Ismoiljon Ikromjon o'g'li	
Korporativ qimmatli qog'ozlar asosida korxonalarni moliyalashtirishning ilg'or xorij tajribalari.....	523
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
The impact of corporate governance on firm performance and financial stability	530
Muhammadyor Yunusov	
Mintaqalarda kamg'allik darajasini pasaytirish va xorij tajribasidan foydalanish yo'llari.....	543
Musulmonova Shahlo Nasriddinovna	
Makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash soliq ma'muriyatchiligini samarali tashkil etish yo'llari	547
Mutalova Dilorom Maxamadjanovna, Kenjaboyeva Nigina	
Iqtisodiy savodxonlik hamda tadbirkorlik qobiliyati o'rtasidagi to'g'ri nisbatdagi bog'liqlik munosabatining fundamental asoslari	550
Tuxtayeva Muyassar Shovkat qizi	
Korxonalarning bankrotlik riskini baholashning xalqaro modellari.....	556
Umarova Hulkar Umidulloevna	
O'zbekistonda korxonada boshqaruvida kadrlar salohiyatidan foydalanish amaliyotini rivojlantirishning xorij tajribasi.....	561
Do'stova Aziza Qahramonovna	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida boshqaruv tizimining xususiyatlari.....	565
Iroda Majidova	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning muhim xususiyatlari	571
Mirzayev Qulmamat Jonuzoqovich, Shukurov Tohirjon Izzatullo o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing tadqiqotlarini asosiy yo'nalishlari	575
Tuychiyeva Vasila Faxriddin qizi	

“Зелёная экономика” как фактор повышения экономического роста страны.....	579
Тураева Адиба Икрамовна	
Oilada sarf-xarajatlar samarasiga erishishning muhimligi.....	586
Xasanov Rustam Rabimovich	
Aholi farovonlik darajasidagi farqlarni tartiblash yo‘nalishlari.....	589
Xasanov Rustam Rabimovich, Turdiyev Zoxidjon Rustamovich	
Совершенствование оценки стоимости объектов недвижимости в Узбекистане на основе зарубежного опыта.....	594
Хомитов К. З., Халилова Л. Ш.	
Mamlakatimizda qishloq xo‘jaligida kooperatsiya munosabatlarini rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanishning ahamiyati.....	600
Choriyeva Nigina Kaxramonovna	

MAMLAKATIMIZDA QISHLOQ XO'JALIGIDA KOOPERATSIYA MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBALARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Choriyeva Nigina Kaxramonovna

Buxoro davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy davlatlar qishloq xo'jaligida kooperatsiya munosabatlari, ularning tajribalaridan mamlakatimizda foydalanish ahamiyati to'g'risida ma'lumotlar va tahlillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kooperatsiya, marketing kooperativlari, xizmat ko'rsatish kooperativlari, ta'minot kooperativlari.

Abstract: This article presents information and analytical data on cooperative relations in agriculture of foreign countries, on the importance of using their experience in our country.

Key words: cooperation, marketing cooperatives, service cooperatives, supply cooperatives.

Аннотация: В данной статье представлены информационно-аналитические данные о кооперационных отношениях в сельском хозяйстве зарубежных стран, о важности использования их опыта в нашей стране.

Ключевые слова: кооперация, сбытовые кооперативы, сервисные кооперативы, снабженческие кооперативы.

KIRISH

Jahonning rivojlangan davlatlarida qariyb ikki yarim asrdan buyon agrosanoat majmuasi korxonaları zamonaviy kooperatsiya munosabatlari asosida barqaror faoliyat yuritib, sifatli mahsulot ishlab chiqarish sur'atini ko'paytirish, yuzaga keluvchi moliyaviy, huquqiy, ekologik, ijtimoiy muammolar hamkorlikda muvaffaqiyatli hal etilmoqda.

Respublikamizda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, saq-lash, tayyorlash, qayta ishlash, sotish, xizmat ko'rsatish, ish bajarish va ta'minot tizimida faoliyat yuritayotgan turli mulkchilik shaklidagi korxonalar tubdan modernizatsiya qilinmoqda. Ammo "...qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, saqlash, qayta ishlash va sotish sohasidagi ilg'or tajriba tahlili ushbu mahsulotlarni ishlab chiqaruvchilar kooperatsiyasini rivojlantirishni samarali rag'batlantirish zarurati mavjudligini ko'rsatmoqda"¹. Ushbu strategik jihatdan istiqbolli va yirik salohiyatli tadbirlarni samarali amalga oshirish agrosanoat majmuasida zamonaviy kooperatsiya munosabatlariga asoslangan tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy hamkorlik aloqalari shakllanishini talab qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Kooperatsiya munosabatlarning asosiy vazifasi – a'zo xo'jalik subyektlarini faoliyati davomida huquqiy himoya qilish, moliyaviy to'lovsizlikni oldini olish va bankrot bo'lishidan saqlash, ichki va tashqi bozordagi raqobatli kurashda barqaror faoliyat ko'rsatish uchun teng manfaatli sharoitlarni yaratib berish hisoblanadi.

Jahon kooperativ amaliyotida qishloq xo'jaligi kooperatsiyasiga doir eng ahamiyatli ishlar M.I.Tugan-Baranovskiy² nomi bilan bog'liq bo'lib, bu olim agrosanoat majmuasi sohalarida kooperatsiya va integratsiya munosabatlari rivojlantirishning ijtimoiy-ishlab chiqarish jihati bilan bog'liq masalalarni tadqiq qilgan. M.I.Tugan-Baranovskiy tadqiqot ishlarining natijalari asosida qo'yidagi fikrlarni ilgari suradi:

- qishloq xo'jaligi kooperativi barcha toifadagi mutaxassis-mehnatkashlarning manfaatlarini himoya qiladi va ta'minlaydi;

1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-maydagi PQ-4239-sonli "Mevalar-sabzavotchilik sohasida qishloq xo'jaligi kooperatsiyasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori: //lex.uz/docs/4242012

2 Н.В.Ермалинская, Е.А.Кожевников. Кооперация в агропромышленном комплексе: Учебное пособие. Гомель-2016. 191 стр.

- kooperatsiya munosabatlari sharoitida qishloq xo'jaligi mehnatkashlarida zamonaviy, yuqori daromad olishga intilishni ta'minlaydigan mehnat faoliyati yuzaga keladi. Bunda dehqonlar xususiy – shaxsiy mehnatiga (salohiyati) suyangan holda, qolgan barcha tadbirlar (qishloq xo'jaligi mahsulotlarini xarid qilish, sotish, tayyorlash, qayta ishlash, xizmat ko'rsatish, ta'minot, ish bajarish, kredit olish va boshqalar) kooperatsiya munosabatlaridagi boshqa a'zolar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini bozordagi iste'molchilargacha yetkazib berish bosqichlarida ishlab chiqaruvchi doimo turli yo'nalishdagi infratuzilma subyektlarining xizmatlariga ehtiyoj yuzaga keladi. Bu sharoitda ishlab chiqaruvchilar infratuzilma subyektlari bilan mahsulotlarini sotish – tovar almashtirish bo'yicha munosabatlarini o'rnatishlari lozim.

Demak, M.I.Tugan-Baranovskiy ta'kidlaganidek, qishloq xo'jaligida kooperatsiya unga a'zo bo'lgan xo'jalik subyektlarining texnikaviy salohiyati va iqtisodiy mustahkamligini oshirishni ta'minlaydi.

Qishloq xo'jaligi kooperatsiyasi nazariyasi va amaliyotida Aleksandr Vasilevich Chayanov (1888–1937-yy.) alohida o'rinni egallaydi³.

Agrar iqtisodchi olimlarning tadqiqotlariga ko'ra, qishloq xo'jaligi subyektlariga xom ashyo mahsulotini yetishtirishdan boshlab undan tayyor mahsulot ishlab chiqarishgacha sarflangan barcha xarajatlarning 70-80 foizi va aksincha, ushbu mahsulotni sotilishidan olinadigan yakuniy daromadning 20-30 foizi to'g'ri kelmoqda⁴. Shuningdek, "sohaning eksport salohiyatini oshirish va qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish ... Turkiyada 1 gektar yerdan 2 ming dollarlik, Misrda 8 ming dollarlik, Isroilda 12 ming dollar, O'zbekistonda esa bu ko'rsatkich 300 dollardan oshmayotganligi, doim bir xil standartdagi tovar yetkazib berish yo'lga qo'yilmagani sababli mahsulotlar tashqi bozorda raqobatlasha olmaydi⁵.

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, hozirgi kunda qishloq xo'jaligida kooperatsiya munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirish asosiy masalalardan biri hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Qishloq xo'jaligida kooperatsiya munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirish yo'llari o'rganildi. Tadqiqot ishida abstrakt-mantiqiy fikrlash, statistik guruhlash, qiyosiy tahlil, monografik tadqiqot va boshqa usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Qishloq xo'jaligi mamlakat iqtisodiyotida muhim o'rinni egallaydi. Rivojlangan mamlakatlarda qishloq xo'jalik kooperativlari – iqtisodiy mustaqil va moliyaviy mustahkam bo'lgan fermer xo'jaliklariga xizmat ko'rsatish orqali ularni barqaror o'sishini va rivojlanishini ta'minlash hisoblanadi. Shvetsiya, Daniya, Norvegiya, Finlyandiya, Niderlandiya va Yaponiya davlatlarida kooperatsiya harakati qishloq aholisini yuz foiz qamrab olgan bo'lsa, Fransiya va Germaniya davlatlarida kooperativ harakat qishloq xo'jaligi korxonalarining 80 foizini o'zida birlashtiradi.

AQSH va Kanada davlatlarida 30-40 foiz fermer xo'jaliklarini o'zida birlashtirgan kooperativ korxonalar yirik agrofimlar uchun jiddiy raqobatchi korxonalar hisoblanadilar. Yaponiya davlatida ham kooperativ korxonalarida fermer xo'jaliklari yirik salmoqni tashkil etadilar va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonidagi barcha muammolarni ijobiy va qisqa muddatda hal etishda asosiy o'rinni egallaydilar. Fermer xo'jaliklari kooperativlarida tayyorlangan mahsulotlarning salmog'i mamlakat darajasida mahsulotlar tarkibida yuqori o'rinni egallaydi. Yevropaning rivojlangan mamlakatlarida kooperativ korxonalar o'z tarkibidagi sohalar bo'yicha fermer xo'jaliklariga xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan. Bu jarayonda kooperatsiya faoliyatining eng muhim yunalishi – fermer xo'jaliklarini resurstejamkor, zamonaviy ishlab chiqarish jihozlari bilan ta'minlash hisoblanadi. Tovar mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilariga yetkazib berilayotgan ishlab chiqarish vositalarining taxminan 50 foizi Yevropa xarid-ta'minot kooperativlari hissasiga to'g'ri keladi. Ta'minotchi kooperativlar faoliyatining asosini mineral o'g'itlar va oзуqalar yetkazib berish tashkil qiladi. Bu toifadagi kooperativlarning hissasi AKSH, Fransiya, Germaniya, Niderlandiya, Shvetsiya, Daniya va Norvegiyada 50-65 %ni tashkil etadi.

Ayrim mamlakatlarda urug'lik yetkazib beruvchi kooperativlarning o'rni yuqori bo'ladi. Masalan, urug'lik materialini yetkazib berish Daniyada 35%, Irlandiyada 55%, AKSHda 15%, Fransiyada 73%ni tashkil etmoqda.

So'nggi yillarda samarali marketing, savdo hajmini kengaytirish, sut mahsulotlarini qayta ishlash maqsadida kichik va o'rta kooperativ tashkilotlarini birlashtirish jarayoni yanada rivojlantirilmoqda. AQSHda kooperativ tarmoqlarida amalga oshirilayotgan konsentratsiya jarayoni fermer xo'jaliklarni birlashtirishni raqobat tah-

3 H.B.Ермалинская, Е.А.Кожевников. Кооперация в агропромышленном комплексе: Учебное пособие. Гомель-2016.191 стр.

4 R.H.Husanov. Qishloq xo'jaligida kooperatsiyalashning ilmiy-amaliy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari. O'zBIITI, ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruzalar to'plami, 14-15 noyabr 2008 yil, – 10 b.

5 Shavkat Mirziyoyev qishloq xo'jaligini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan yig'ilish o'tkazdi. <https://daryo.uz/k/2019/09/06/shavkat-mirziyoyev-qishloq-xo'jaligini-rivojlantirishning-ustuvor-yonalishlariga-bag'ishlangan-yig'ilish-otkazdi/>

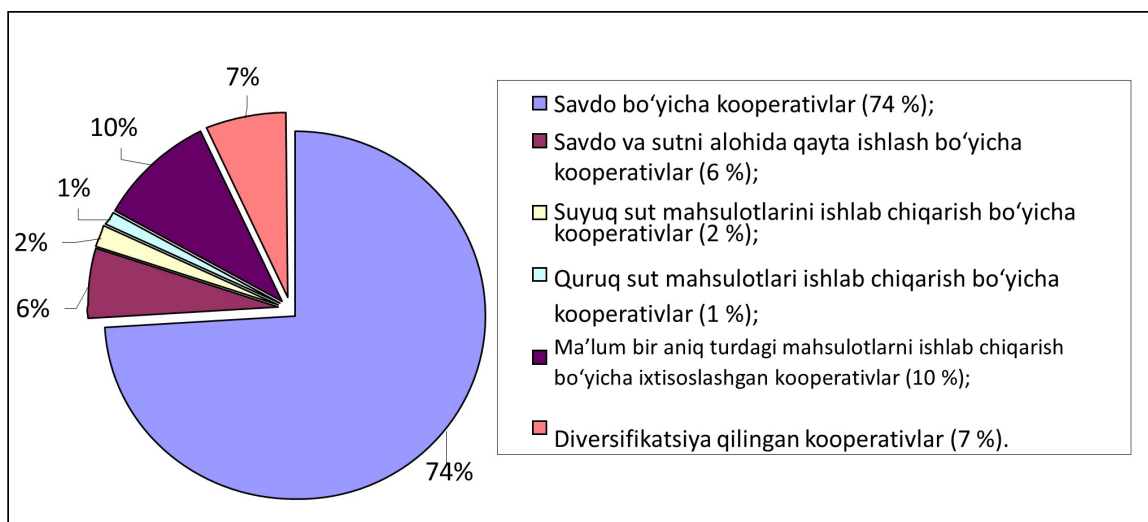

didi sifatida qabul qilmaydigan antimonopol qonunlar qabul qilingan. Natijada mamlakatning katta qismida sut mahsulotlari bozorini nazorat qiluvchi va o'nlab qayta ishlash zavodlariga egalik qiluvchi yirik, keng tarmoqli masshtabli kooperativ tuzilmalar (masalan, Dairy Farmers of America, California Dairies, Inc, Land O'Lakes Ins va boshqalar) faoliyat ko'rsatmoqda. So'nggi 2 yilda 8 ta yirik kooperativ tashkilotda mamlakatning barcha kooperativlari tomonidan sotilgan sut hajmining 60 %dan yuqori va AQSH sut mahsuloti umumiy hajmining 50 %dan ko'p qismi ishlab chiqilmoqda.

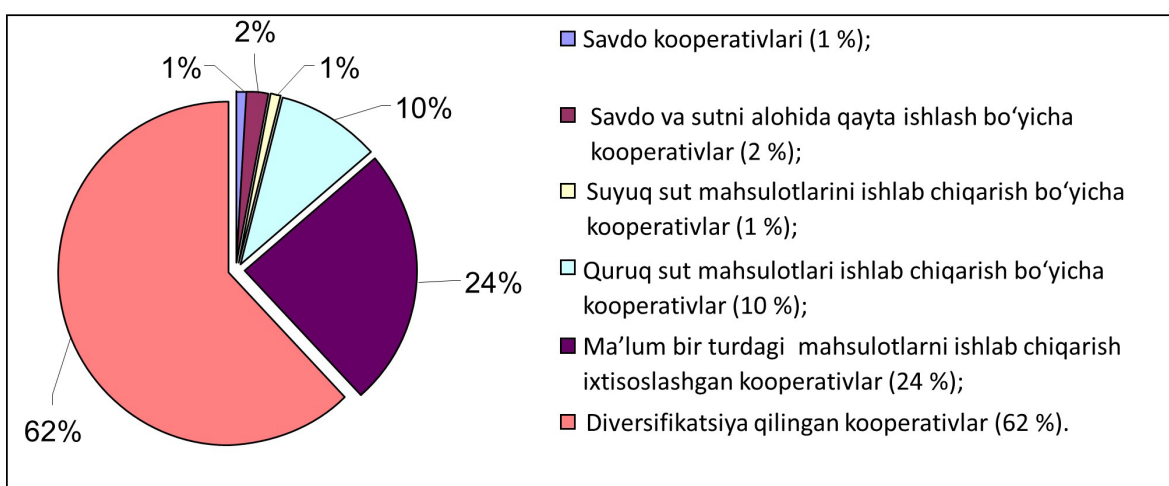
Kooperativ korxonalarining faoliyatini asosiy maqsadiga ko'ra 4 turga bo'lib ko'rsatish mumkin:

- marketing kooperativlari - asosan o'z a'zolarining mahsulotlarini sotishga yo'naltirilgan;
- ta'minot kooperativlari – qishloq xo'jaligi sohasida ishlab chiqarish uchun xomashyo, uskunalar va boshqa moddiy resurslar savdosiga ixtisoslashgan;
- xizmat ko'rsatish kooperativlari - o'z a'zolariga va boshqa buyurtmachilarning talablari bo'yicha xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan (masalan, ekin maydonini shudgor qilish, hosilni yig'ib olish, mahsulotni saqlash va boshqalar);
- faoliyati jarayonida bir qancha yo'nalishlarni birlashtiruvchi aralash kooperativlar.

Ko'plab kooperativlar savdo va ta'minot yo'nalishidagi vazifalarni bir xilda bajaradilar, xususi qayta ishlash sexlariga ega va sutni qayta ishlash hamda keng assortimentdagi tayyor mahsulotlarni oxirgi iste'molchilarga sotishni amalga oshiradilar. AQSHdagi sut mahsulotlari sotish, ishlab chiqarish, qayti ishlash, quruq sut ishlab chiqarish bo'yicha kooperativlarning tuzilmasi (1-rasm) va sotish salmog'i (2-rasm) keltirib o'tilgan.

1-rasm: AQSHdagi sut mahsulotlari bo'yicha kooperativlarning tuzilmasi (foiz hisobida)⁶

2-rasm: AQSHda kooperativlar tomonidan sut mahsulotlarini sotish salmog'i (foiz hisobida)⁷

6 Kraenzle C.A., Eversull E.E. Co-ops increase share of farm marketing; share of farm supply sales dips slightly // Rural Cooperatives, may-june 2003.

7 Kraenzle C.A., Eversull E.E. Co-ops increase share of farm marketing; share of farm supply sales dips slightly // Rural Cooperatives, may-june 2003. -

Tadqiqotlar natijasiga ko'ra, kooperativ va integratsiya munosabatlar xo'jalik subyektlarining faoliyat doirasida ikki yo'nalish tashkil etilishi mumkin. Birinchi yo'nalishdagi kooperativ korxonalar - qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish yo'nalishini o'z ichiga oladi. Mazkur korxonalarda kooperativ obyektlar sifatida o'z a'zolarining mehnati va mulki, jumladan, asosiy va aylanma vositalar majmuasi hisoblanadi. Fermer va dehqon xo'jaliklarini ushbu kooperativlarga a'zo bo'lishi eng avvalo ishlab chiqarish infratuzilma subyektlarida mavjud bo'lgan resurslar ta'minoti, uning holati va boshqa omillariga bog'liq. Ayrim moddiy-texnika vositalarida uchraydigan kamchiliklar boshqa vositalarning ortiqcha yoki kam bo'lishi tovar mahsuloti ishlab chiqaruvchi subyektlar holatini tenglashtirish va resurslar salohiyatidan samarali foydalanish imkonini yaratadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Agrar iqtisodchi olimlarning tadqiqotlariga ko'ra, qishloq xo'jaligi subyektlariga xom ashyo mahsulotini yetishtirishdan boshlab undan tayyor mahsulot ishlab chiqarishgacha sarflangan barcha xarajatlarning 70-80 foizi va aksincha, ushbu mahsulotni sotilishidan olinadigan yakuniy daromadning 20-30 foizi to'g'ri kelmoqda⁸. Bu nomutanosiblik holati ijobiy tomonga o'zgartirilishi uchun ham qishloq xo'jaligida kooperatsiya munosabatlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq. Aks holda, mamlakatimiz qishloq xo'jaligi xomashyo yetishtiradigan soha sifatida saqlanib qolishi va unig iqtisodiy holati jahon bozoridagi xomashyo narxlariga bog'liq bo'lib qolish ehtimoli yuqori bo'ladi.

Jahon qishloq xo'jaligi tarixiga ko'ra, butun bir majmuada, ya'ni "mahsulot ishlab chiqarish-moliyalashtirish-xizmat ko'rsatish-ta'minot – saqlash – tayyorlash - qayta ishlash – sotish - eksport qilish - innovatsion texnologiya va ilg'or ishlanmalarni ishlab chiqarishga joriy qilish" kabi o'zaro bir-biriga bog'liq tuzilmalarda muayyan muammolar yuzaga kelgan davrlarda barcha yo'nalishdagi xo'jalik subyektlari ixtiyoriylik va ko'ngillilik asosida o'zaro hamkorlik munosabatlari, kooperatsiya asosida faoliyatlarini samarali yo'lga qo'yish orqali barcha muammolarni bosqichma-bosqich muvaffaqiyatli hal qilishga erishganlar.

Qishloq xo'jaliklari subyektlarining faoliyatida kooperatsiya munosabatlarini tarixan tashkil etilish jarayoni va rivojlanishini yuqori samaradorligini tajribalar tasdiqlamoqda. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari shakllanayotgan davrda qishloq xo'jaligiga kooperatsiya munosabatlarining o'rni va ahamiyati yil sayin oshib boradi.

Tadqiqot natijalari asosida, qishloq xo'jaligi va agrosanoat majmuasi sohalarining korxonalar hamda tashkilotlari (infratuzilma subyektlari) funksiyaviy faoliyatida raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni kooperatsiyaviy hamkorlik munosabatlari asosida rivojlantirishning tashkiliy, huquqiy va iqtisodiy mexanizmlari ishlab chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-maydagi PQ-4239-sonli "Meva-sabzavotchilik sohasida qishloq xo'jaligi kooperatsiyasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori: //lex.uz/docs/4242012.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, qishloq xo'jaligi ekin maydonlaridan samarali foydalanish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni (2021-yil 9-oktyabrdagi PF-5199-son).
3. Shavkat Mirziyoyev qishloq xo'jaligini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan yig'ilish o'tkazdi. <https://daryo.uz/k/2019/09/06/shavkat-mirziyoyev-qishloq-xo'jaligini-rivojlantirishning-ustuvor-yonalishlariga-bag'ishlangan-yig'ilish-otkazdi>.
4. Н.В.Ермалинская, Е.А.Кожевников. Кооперация в агропромышленном комплексе: Учебное пособие. Гомель-2016.191 стр.
5. R.H.Husanov. Qishloq xo'jaligida kooperatsiyalashning ilmiy-amaliy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari. O'zBIITI, ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruzalar to'plami, 14-15 noyabr 2008 yil, – 10 b.
6. Kraenzle C.A., Eversull E.E. Co-ops increase share of farm marketing; share of farm supply sales dips slightly // Rural Cooperatives, may-june 2003.

8 R.H.Husanov. Qishloq xo'jaligida kooperatsiyalashning ilmiy-amaliy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari. O'zBIITI, ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruzalar to'plami, 14-15 noyabr 2008 yil, – 10 b.